

УДК 911.3:008

М. М. Михалюк, аспірант

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка,
кафедра країнознавства та туризму,
проспект Академіка Глушкова, 2, Київ, 02000, Україна
marina_mikhaliuk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАД У МАЛИХ МІСТЕЧКАХ СТОЛИЧНОГО СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНОГО РАЙОНУ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті виділено етапи появи єврейських громад в малих містечках Столичного суспільно-географічного району України. Визначено часові та просторові чинники формування єврейських громад у межах досліджуваного району. Розглянуто формування та сучасний стан єврейських громад в містечках району. Єврейські громади представлені як компоненти етнокультурного потенціалу. Значну увагу приділено латентній спадщині єврейського етносу, дослідження якої важливе в плані культурологічних, етнологічних досліджень, та практичного застосування результатів наукових розвідок у просвітництві, краєзнавстві та туристичній діяльності.

Ключові слова: етнокультурний потенціал, латентна культурна спадщина, штетл, малі містечка, єврейські громади, Столичний суспільно-географічний район.

ВСТУП

Гуманізація наукового знання і, зокрема географічного, обумовлює дослідження таких аспектів геосистеми як культура. Етнічна культура і культурна спадщина як ознаки самоідентифікації окремої людини і етносів в сучасному глобалізованому світі набувають визначного значення. Культура визначається як складова в трикутнику стійкого розвитку території [18]. Етнокультурний потенціал як складова соціально-економічного потенціалу регіону може слугувати регіональною конкурентною перевагою.

На території України єврейський етнос чисельно представлений з часів Речі Посполитої. Найбільш яскраво самотність єврейського народу втілилася у формуванні штетлів – малих містечок, де більшість населення становили євреї, формувалась відмінна структура зайнятості, своєрідна архітектура і планування, які віддзеркалювали релігійні та культурні особливості життя народу. Традиційна культура певного етносу, виступає туристичним ресурсом для розвитку різних видів і форм туризму. Ці ресурси можна поділити на наявні, які можуть бути продемонстровані, та латентні, які були притаманні етносам, що мешкали на даній території, а сьогодні представлені лише згадками. В Україні

велика кількість міських поселень мають значний етнокультурний потенціал єврейського етносу, реалізація якого може допомогти залучити кошти для їх розвитку.

Вітчизняні дослідження феномену формування містечок в Україні розробляються в межах історії, культурології, етнології та рідше суспільної географії. Відомі праці, що відображають життя євреїв у радянський період [4, 15] тощо. Сучасні дослідження зосереджені на історії українських євреїв XVII–XX ст. В них аналізуються законодавчі основи, економічні та суспільно-політичні мотиви формування «межі осілості», політика царського та радянського урядів та ін. Значна частина публікацій присвячена містечкам Правобережної України, зокрема штетлам Поділля [8], Галичини [7], Волині [2]. На поч. 1990-х рр. великий внесок у дослідження штетлів в Україні зроблено російськими вченими – В. М. Лукінім [18], А. В. Соколовою, В. А. Димшицем, О. Л. Львовом [20], які представили результати польових досліджень та матеріали з єврейської етнографії. Західні дослідження, що стосуються штетлів Східної Європи і України, представлені Є. Бауером, К. Зелінським, С. Косовим, Т. Кацом [25], Й. Петровським–Штерном [27], Дж. Веїдлінджером [28] та ін. Одним із найвідоміших інститутів, що вивчає штетли є Дослідницький інститут ідишу «YIVO» (США). Водночас недостатня увага приділена формуванню єврейських громад у малих містечках Столичного суспільно-географічного району України, як чинника інтенсифікації розвитку туризму, що і зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є характеристика формування єврейських громад у малих містечках Столичного суспільно – географічного району України як складової етнокультурного потенціалу регіону.

МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу дослідження складають роботи вчених, які досліджують єврейські громади у містечках, що знаходилися на території України. У роботі були використані загальнонаукові методи: узагальнення, аналізу, синтезу, аналогії, класифікації, систематизації, абстрагування; та конкретно-наукові: картографічний, порівняльно-географічний та хронологічний. Обраний набір методів є найбільш оптимальним для досягнення мети дослідження. Інформаційну базу дослідження склали архівні джерела та бази даних [9, 14, 19, 23, 24].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Основу етнокультурного потенціалу регіону становить етнокультурна територіальна система – сукупність взаємопов'язаних компонентів матеріальної та нематеріальної культури, інституцій та представників етносу, що взаємодіють у відповідному регіональному геокультурному просторі. Ресурси етнокультурного потенціалу можна сгрупувати у: історико-культурний, соціально-економічний, духовно-культурний, виробничо-технологічний, управлінський,

біосоціальний [3, с. 69], соціально-культурний, інноваційно-комерційний, освітньо-науковий, національно-культурний [12, с. 87–88], інвестиційний та меценатський компоненти.

Нині в межах Столичного суспільно-географічного району України знаходяться: 55 міських поселень в Житомирській, 56 – в Київській, 45 – в Чернігівській області [1]. Більшість міських поселень району представлена СМТ та малими містами. Малі міста досліджуваного району мають низку соціально-демографічних, економічних і екологічних проблем. Серед них особливо гострими є закриття містоутворюючих виробництв, що спричинило занепад міської інфраструктури, безробіття, відтік населення у більші міста та депопуляцію. Малі міста поступово втрачають свою роль консолідуючих центрів соціально-економічного розвитку території локального і місцевого рівнів, регулятора неконтрольованих міграційних процесів. Сповільнення економічного розвитку негативно впливає на рівень транспортної та комунальної інфраструктури, підвищує екологічну і техногенну небезпеку, знижує рекреаційні можливості [26, с. 56].

Використання наявних та латентних рекреаційно-туристичних ресурсів спрямовано на залучення містечок та малих міст до туристичного процесу в регіоні і в країні. На нашу думку, в межах досліджуваного району відомості про появу єврейських громад в міських поселеннях можуть бути поділені на три етапи: найдавніший – XIII – XVII ст., новий – XVIII ст. та новітній – XIX – XX ст. Документовані свідчення про найперші єврейські громади відносяться до XIII–XVII ст. Новий етап появи громад обумовлений освоєнням нових територій. У XIX ст. із зняттям обмежень на поселення для євреїв, відбувається їх подальше розселення та міграції до великих міст. У XX ст. внаслідок подальшого розширення прав і можливостей євреї селяться в новостворених міських поселеннях району (табл. 1).

Штетли почали з'являтися в Російській імперії в кін. XVIII ст. в межах визначеної «межі осілості» і охопили територію сучасної України, Молдови, Білорусі, Литви, Польщі та Росії. Хоча території Польщі не входили до межі осілості офіційно, євреї до 1868р. не могли переселятися і селитися в десяти губерніях Царства Польського. Штетли розташовувалися в регіонах що склали з кін. XVIII ст. межю осілості Російської імперії. З 1790р. до другої пол. XIX ст. штетл досяг найбільшого розвитку [27, с.1]. На нашу думку, на формування штетлів вплинула сукупність часових (розпад Речі Посполитої, події Першої та Другої світових війн, Жовтнева революція і громадянська війна, Голокост), та просторових чинників (компактне розміщення єврейського населення, його релігія, професії, мова і культура; взаємопов'язана мережа економічних і соціальних відносин з місцевими жителями не-євреями; розроблена система оренди в Речі Посполитій, численні обмеження з боку Російської Імперії, зокрема встановлення межі осілості; масові виселення євреїв з прифронтової смуги, хвилі погромів, соціально-економічна політика радянської влади; і надалі зростаюче

значення відносин між містечком і єврейською діаспорою та хвилі міграцій за кордон тощо). В межах географічних кордонів існували спільні риси між штетлами, проте в межах регіону містечкове життя відрізнялося. Сильний вплив мали відносини з сусідніми міськими центрами і сільськими поселеннями, їх географічне розташування тощо [28, с. 6–7].

Таблиця 1

Етапи появи єврейських громад в міських поселеннях Столичного суспільно-географічного району України (авторська розробка за [6, 19])

Етапи появи громад	Міські поселення (зазначені у алфавітному порядку)
XIII–XVII ст.	Бердичів, Коростишів, Миропіль, Народичі, Овруч (Житомирська обл.); Березань, Біла Церква, Богуслав, Бориспіль, Боярка, Вишгород, Обухів, Переяслав–Хмельницький, Чорнобиль (Київська обл.); Березна, Борзна, Козелець, Новгород–Сіверський, Носівка, Прилуки, Сосниця, Чернігів (Чернігівська обл.).
XVIII ст.	Андрушівка, Житомир, Коростень, Любар, Малин, Новоград–Волинський, Олевськ, Радомишль, Ружин, Чоповичі, Чуднів (Житомирська обл.); Бородянка, Васильків, Володарка, Димер, Макарів, Ржищів, Сквиря, Тараща, Тетіїв, Узин, Українка, Фастів (Київська обл.); Бахмач, Городня, Короп, Остер, Понорниця (Чернігівська обл.).
XIX–XX ст.	Баранівка, Смільчене (Житомирська обл.); Баришівка, Бровари, Буча, Вишневе, Гостомель, Гребінки, Кагарлик, Миронівка, Прип'ять, Славутич, Яготин (Київська обл.); Батурин, Бобровиця, Варва, Гончарівське, Десна, Дігтярі, Добрянкa, Дружба, Замглай, Ірпінь, Ічня, Корюківка, Куликівка, Ладан, Линовиця, Лосинівка, Любеч, Макошине, Мала Дівиця, Михайло–Коцюбинське, Мена, Ніжин, Олишівка, Парафіївка, Радуль, Ріпки, Семенівка, Седнів, Срібне, Сновськ, Талалаївка, Холми (Чернігівська обл.).

За адміністративним поділом 1897 р. міські поселення сучасного Столичного суспільно-географічного району входили до складу Волинської, Київської, Полтавської та Чернігівської губерній. Дані щодо утворення єврейських громад в деяких сучасних СМТ відсутні через незначний розмір поселень – штетелі (Лосинівка, Холми, Дігтяр та ін.). Деякі міські поселення були сформовані в кін. XIX–XX ст. (Буча, Вишневе, Ірпінь, Прип'ять, Славутич, Гончарівське, Десна та ін.), тому не досліджуються. В деяких середніх і великих містах (штотах) чисельність єврейського населення становила більше 20 тис. осіб, і відсоток від загальної кількості мешканців перевищував 50% (Житомир, Бердичів, Біла Церква). Водночас вищий відсоток єврейського населення найчастіше спостерігався у малих містах (штетлах) – понад 90 % у Тетіїві, Баранівці, Українці (Ігнатівці) (рис.1). Найбільша кількість євреїв серед досліджуваних містечок мешкала в Сквирі, Радомишлі, Богуславі – понад 7 тис. осіб. Більше половини євреїв були зайняті у торгівлі (залишковою сільськогосподарською продукцією, зерновою продукцією тощо) та виготовленні одягу. За станом більше половини були міщанами, менша кількість – купці та їх сім'ї, і менше

2% -селяни. На поч. XX ст. основним заняттям більшості євреїв була торгівля, зокрема оптовою сільськогосподарською продукцією та ремесла (шевці, кравці, кушніри) [6, 19].

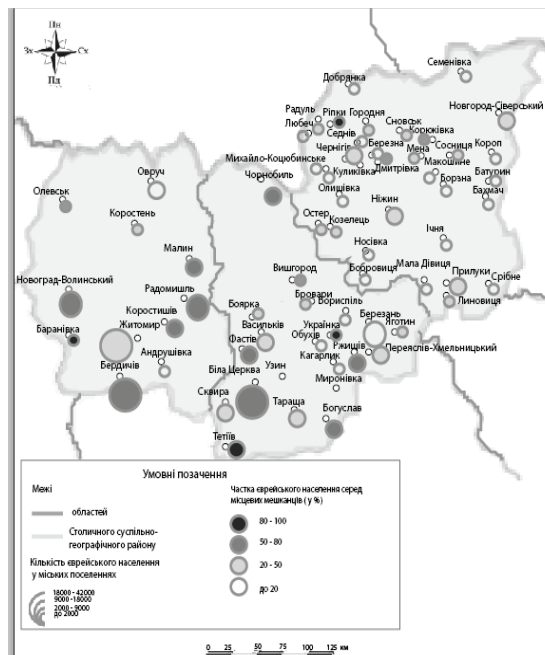

Рис. 1. Кількість та частка єврейського населення в міських поселеннях у 1897р. на території сучасного Столичного суспільно-географічного району України (авторська розробка за [6, 19])

Внаслідок подій Першої світової війни, остаточної відміни у 1915 р. межі осілості, погромів та інших подій, кількість євреїв у штетлах істотно знизилася. Адміністративний поділ змінився, малі міста почали входити в межі сучасного Столичного суспільно-географічного району: Баранівка, Овруч, Олевськ, Радомишль (Житомирська обл.); Березань, Узин, Богуслав, Кагарлик, Миронівка, Українка, Сквиря, Тараща, Тетіїв (Київська обл.); Новгород–Сіверський, Бахмач, Бобровиця, Борзна, Городня, Ічня, Корюківка, Мена, Носівка, Сновськ (Чернігівська обл.). Згідно з переписом 1939 р., найбільша кількість євреїв проживала у Овручі, Олевську, Богуславі, Радомишлі та Сквирі – понад 2 тис. осіб. Найбільший відсоток євреїв – понад 20 % від загальної кількості мешканців – в Баранцівці, Овручі, Олевську, Радомишлі, Богуславі та Сквирі [9]. З липня 1940 р. по червень 1941 р., після окупації Й. Сталіним міжвоєнних польських та румунських територій, чисельність євреїв в УРСР зросла щонайменше до 2,45 млн. осіб, зробивши Україну батьківщиною найбільшої єврейської меншини в Європі [5, с. 11]. Внаслідок репресій, втрат населення у Другій світовій

війні, Голокосту та погіршення якості життя населення, статистичні дані кількості населення фальсифікувалися радянською владою. В період «відлиги» і надалі цензура демографічних даних не була скасована. З 1970-х рр. внаслідок декількох інтенсивних хвиль еміграції з України та міграції населення до великих міст, кількість єврейського населення малих міст зменшилася.

Згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 р. найбільша кількість євреїв проживала в Овручі, Богуславі, Сновську, Новгород–Сіверському та Сквирі – більше 20 осіб. В решті малих міст чисельність єврейського населення нижча, або відсутня взагалі, а відсоток євреїв від загальної кількості мешканців не перевищує 1% [14]. Перепис не був проведений належним чином, часто без перевірки паспортів. Під час перепису респонденти, у яких один з батьків був євреєм, або у кого євреями були хтось із дідусів чи бабусь, при переписі євреями себе не називали. Найбільша кількість єврейського населення – від 50–100 осіб, проживає в Богуславі, Сквирі та Новгород–Сіверському. В решті містечок – до 20 осіб.

Домінуюче місце на «єврейській вулиці» містечка належало синагогам. Синагога (на івриті «бет-Кнесет») після руйнування Храму стала основним інститутом єврейської релігії, приміщенням, що служить місцем громадського відправлення культу і центром релігійного життя громади [11]. Переважна більшість синагог в досліджуваних містечках була споруджена в XIX ст. Починаючи з 1860-х рр. синагоги діяли у всіх містечках за винятком Баранівки, Березані, Бобровиці, Миронівки, Узина та Українки. Найбільша кількість синагог діяла в сер. XIX – поч. XX ст в Богуславі, Радомишлі, Овручі, Сквирі. Надалі після встановлення радянської влади кількість синагог стрімко зменшується. До 1930-х рр. були закриті майже всі синагоги. В будівлях хоральних синагог влаштовували клуби культпросвіти.

Кладовище є другим за важливістю після синагоги предметом інтересу єврейської громади. Найбільша кількість єврейських кладовищ знаходилася в містечках досліджуваного району з поч. XX – сер. XX ст., а найчисельнішу групу представляють кладовища, надгробки яких датовані XX–XXI ст. Починаючи з 1860-х рр. кладовища знаходилися у всіх містечках за виключенням Березані, Миронівки, Носівки, Узина та Українки. Особливе значення мали поховання хасидських праведників XIX – XX ст. в Таращі, Сквирі, Радомишлі, Овручі та Олевську. Хасидизм – поширений народний релігійний рух, який виник у східноєвропейському іудаїзмі у XVIII ст. і існує понині. Традиційна система єврейської освіти включала хедер (єврейська релігійна початкова школа), талмуд-тору (єврейські релігійні навчальні заклади для хлопчиків з малозабезпечених сімей, для підготовки до вступу в єшиви) та єшиву (вищий релігійний навчальний заклад, призначений для вивчення Усного Закону) [11]. Найбільша кількість освітніх закладів була присутня в кін. XIX – поч. XX ст. в Богуславі, Радомишлі, Сквирі, Таращі та Овручі. Менша кількість закладів знаходилася також в Борзні, Кагарлику, Олевську, Тетіїві. Після приходу радянської влади

кількість діючих закладів зменшується. В 1920–1930рр. кілька закладів діяли деякий час нелегально.

На поч. ХХ ст. спостерігалася найбільша кількість національно–культурних, політичних, економічних та громадських єврейських організацій. Громадські організації представлені «Товариствами з догляду за дітьми бідних євреїв», та «Товариствами допомоги бідним євреям», що діяли в Радомишлі, Богуславі, Борзні. Фінансово–економічні організації були представлені «Єврейськими ощадно–позичковими товариствами» у Баранівці, Олевську та Радомишлі. У 1919–1920 рр. в Овручі, Богуславі, Тетіїві та Городні формуються добровільні загони для запобігання погромам. Політичні утворення представлені діяльністю євсекцій (єврейських комуністичних секцій ВКП (б)), що діяли з 1918 по 1930 рр. в Богуславі та Новгород–Сіверському. Громадсько–політичні організації представлені діяльністю сіоністських організацій. Загалом сіонізм – політичний рух, метою якого є об'єднання і відродження єврейського народу на його історичній батьківщині – в Ізраїлі (Ерец–Ізраель), а також ідеологічна концепція, на якій цей рух ґрунтується [11]. До Другої світової війни сіонізм був одним з найбільш великих суспільно–політичних рухів єврейського народу (поряд з рухом «БУНД» і «територіалізмом», що боролися за культурну автономію для робітників). Так, в Овручі діяли відділення «Поалей Ціон», ліві «Ге–Халуц» та «Га–Шомер», Олевську – ліві «Ге–Халуц», «Га–Шомер», та «Алгемейн –сіоністи». Нелегально діяли відділення сіоністських організацій і в Богуславі. В Радомишлі і Городні діяла організація «БУНД». В Новгород–Сіверському діяв робітничий клуб Соціалістичної робочої єврейської партії «СЕРП» – лівої політичної партії єврейського населення Російської імперії.

Нині колишні будівлі синагог перебувають у зруйнованому стані, або використовуються за іншим призначенням. Виключення становить відреставрована у 2004 р. синагога в Сквирі. Будівлі колишніх синагог та молитовних будинків збереглися в Радомишлі, Сновську, Таращі, Борзні, Корюківці. В незадовільному стані перебувають більше 60% єврейських кладовищ у містечках [23, 24]. Найбільшої уваги потребують кладовища в Бахмачі, Борзні, Городні, Новгород–Сіверському, Березні, Бобровиці, Сновську. Нині відсутня офіційна статистика щодо паломництва до місць захоронень хасидських праведників, що знаходяться в Таращі, Сквирі, Радомишлі, Овручі та Олевську. Колишні заклади освіти зруйновані, або використовуються за іншим призначенням в Богуславі та Олевську. В містечках присутня лише позашкільна освіта, що представлена в Сквирі, де при релігійному осередку діють групи із вивчення мов (іврит та ідиш) та проводяться курси з національної єврейської кухні, а також при єврейській общині в Богуславі, де діють жіночий клуб та гурток з вивчення мов (іврит та ідиш).

Нині єврейські громади присутні в усіх досліджуваних містах, окрім Березані, Узина, Тетіїва, Бобровиці, Корюківки, Носівки. Загалом єврейські громади та релігійні організації не є чисельними. Проведення і організація захо-

дів, що носить регулярний характер, представлена лише в Богуславі, Сквирі, Новгород-Сіверському. Аматорська творчість представлена лише вокально-інструментальним колективом «Хайдерін» в Богуславі. У 1993 р. створена громадська організація «Регіональна асоціація єврейських організацій малих міст України», що включає 40 єврейських громад малих міст Київської і Черкаської областей. Окрім інших, до асоціації входять єврейські громади Богуслава, Кагарлика, Миронівки, Сквири, Таращі, Українки. Головною метою є створення і допомога в створенні єврейських громад в містечках зазначених областей, та відродження єврейських традицій і звичаїв тощо [16]. Асоціацією була повернута, зокрема будівля синагоги в Сквирі. Релігійні організації представлені в Таращі – «Таращанська єврейська месіанська община», в Олевську – «Олевська міська іудейська релігійна громада», та в Сквирі – «Іудейський релігійний осередок (іудей-хасиди)» [17].

Водночас збережено достатню кількість рухомої єврейської спадщини. Проте велика кількість об'єктів була вивезена з досліджуваних міст. Значні колекції знаходяться в Музеї історичних коштовностей України у Києві, в Музеї етнографії і художніх промислів у Львові, Львівському історичному музеї тощо. У відділі фонду юдаїки Інституту Рукопису Національної Бібліотеки України імені В.Вернадського в Києві міститься унікальна колекція рукописних громадських книг – «пінкасім» кін. XVIII – поч. XX ст. (понад 100 одиниць). У 2005 р. колекцію єврейського музичного фольклору (1912–1947 рр.), що включає воскові фоноцилини, рукописи, тексти декодування та ін. було занесено до реєстру «Пам'яті світу» [22].

Нині більшість культурної спадщини єврейського етносу містечок є латентною. Компоненти, що становлять структуру такого потенціалу, можуть реалізуватися в багатьох напрямках: підтримці та розвитку етнічних груп, поліпшенні міжнародних та міжрегіональних (економічних, культурних, інформаційних) зв'язків з народами, близькими за етнічними, культурними, релігійними ознаками, розвитку туризму, збереженні об'єктів матеріальної етнокультурної спадщини, розвитку інфраструктури, комунальних служб, транспортної системи території тощо [13, с. 113].

ВИСНОВКИ

На території України самотність єврейського народу втілювалася у формуванні штетлів – малих містечок. Єврейські громади у містечках досліджуваного району присутні ще з XIII ст. На формування штетлів вплинула сукупність часових (розпад Речі Посполитої, події Першої та Другої світових війн, Жовтнева революція і громадянська війна, Голокост), та просторових чинників (компактне розміщення єврейського населення, його релігія, професії, мова і культура; взаємопов'язана мережа економічних і соціальних відносин з місцевим несврейським населенням; розроблена система оренди в Речі Посполитій, численні обмеження з боку Російської Імперії, зокрема встановлення межі

осілости; масові виселення євреїв з прифронтової смуги, хвилі погромів, соціально – економічна політика радянської влади; і в більш пізній час, зростаюче значення відносин між містечком і єврейською діаспорою та хвилі міграцій за кордон тощо). Значна кількість містечок довгий час були центрами культурного та релігійного життя єврейських громад. У 1897 р. найвищий відсоток євреїв у досліджуваних містечках (понад 90 %) спостерігався у Тетіїві, Баранівці, Українці (Ігнатівці). Найбільша кількість релігійних, освітніх закладів, а також єврейських організацій функціонувала в кін. XIX – поч. XX ст.

В минулому єврейські громади містечок були чисельними та активними. Нині внаслідок хвиль еміграції до західних країн, міграції населення до великих міст, характерною є низька кількість єврейського населення, процеси старіння та асиміляції. Лише в Сквирі, Богуславі відбувається поступове відродження єврейських традицій і звичаїв та підтримка національно–культурних інтересів і практик. Водночас у містечках присутня наявна, та більшою мірою латентна спадщина єврейського етносу. Багато містечок досліджуваного району мають низку соціально – демографічних, економічних і екологічних проблем. Реалізація зазначеного потенціалу може забезпечити формування та підтримку механізмів саморозвитку етнічних спільнот держави, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону, залучаючи додаткові кошти на його розвиток, наприклад, від розвитку туризму.

Подальше суспільно-географічне дослідження зазначеної тематики має стосуватися інтегральної оцінки етнокультурного потенціалу малих містечок Столичного суспільно – географічного району України, а також шляхів його реалізації у майбутньому, що мають базуватися на успішному досвіді країн із етнокультурним потенціалом єврейського етносу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративно–територіальний устрій областей [Електронний ресурс]: (Довідники) / Офіційний веб–портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistcg.html>
2. Андрійчук М. Єврейське містечко Волині: історична пам'ять та сучасність [Текст] / М. Андрійчук // «Штетл» як феномен єврейської історії: зб. наук. пр. За матеріалами конференції 30 серпня – 3 вересня 1998 р. – К., 1999. – С. 16 – 23.
3. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: Навч. посібн.–2–е видання [Текст]/ О. О. Бейдик. – К.: Альтпрес, 2010.– 404 с.
4. Беренштейн Л. Е. Евреи и политические репрессии в СССР (20 – 30-е гг. XX ст.) [Текст] / Л. Е. Беренштейн. – К.: Наукова думка, 1996. – 340 с.
5. Брандон Р. Шоа в Україні. Історія, свідчення, увічнення [Текст] / Р. Брандон, В. Лауер. – К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2015.–520 с.
6. Брокгауз Ф. А. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем в 16т. [Текст] /Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб. :Издание Об–ва для Научных Еврейских Знаний и издательства Брокгауз – Ефрон ,1906 – 1913.
7. Возняк Т. Штетли Галичини. Інтелектуальний путівник [Текст] / Т. Возняк.–Л.: Культурологічний часопис «Ї», 2010. – 444 с.
8. Воловик В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування: Монографія [Текст] / В. М. Воловик. – Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с.

9. Всесоюзная перепись населения 1939 года. Национальный состав населения районов, городов и крупных сел союзных республик СССР [Электронный ресурс].–Режим доступа:http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=117.
10. Динамика численности еврейского населения Украины [Электронный ресурс]: (Статья) / Ассоциация еврейских организаций и общин Украины. – Режим доступа: <http://www.vaadua.org/analitika/dinamika-chislennosti-evreyskogo-naseleniya-ukrainy>.
11. Электронная еврейская энциклопедия [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://eleven.ort.org/>.
12. Михалюк М. М. Етнокультурний потенціал як фактор сталого розвитку в малих містах України [Текст] / М. М. Михалюк // Регіон–2017: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково – практичної конференції (м. Харків, 19– 20 вересня 2017р.).– Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна.–2017. – С. 112–114.
13. Михалюк М. М. / Компонентна структура етнокультурного потенціалу регіону / М. М. Михалюк [Текст] // Молоді вчені географічної науки: Збірник наукових праць XIII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Принт Сервіс. – 2017. – Вип. XIII.–С. 87– 89.
14. Національний склад міст за переписом 2001 р. [Электронный ресурс]: Демографія, економіка, електоральна географія.– Режим доступа: <http://datatowel.in.ua/pop-composition/ethnic-cities>.
15. Рафальський О. О. Національні меншини України у ХХ столітті. Історіографічний нарис [Текст] / О. О. Рафальський. – К. : Поліс, 2000. – 447с.
16. Региональная Ассоциация еврейских организаций малых городов Украины [Электронный ресурс]: (Організація) / Объединенная Еврейская Община Украины. –Режим доступа: <http://ujew.com.ua/>.
17. Стан міжнародних відносин у Київській області [Электронный ресурс]: Київська обласна державна адміністрація.–Режим доступа: <http://koda.gov.ua/oblderzhadministratsija/struktura/strukturni-pidrozdiloda/upravlinnya-kulturi-nacionalnoste/viddil-u-spravakh-religiy-i-nacionaln/stan-mizhnacionalnikh-vidnosin-u-kiiv/>.
18. Сто еврейских местечек Украины. Исторический путеводитель [Текст] / Сост. В. Лукин, Б. Хаймович.– Вып. 1: Подолия. – Иерусалим – СПб: Эзро, 1997. – 256 с.
19. Тройницкий Н. А. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. в 89 т. [Текст] / Н. А. Тройницкий.– СПб.: Центральный статистический комитет Министерства внутренних дел, 1904.– Т. 8, 16, 48.
20. Штетл. ХХІ век. Полевые исследования [Текст] / Сост. В. А. Дымшиц, А. Л. Львов, А. В. Соколова.– СПб.: ЕУСПБ, 2008. – 292 с.
21. Agenda 21 for culture [Электронный ресурс]: United Cities and Local Governments – Committee on culture.– Режим доступа:<http://www.agenda21culture.net/index.php/docman/agenda21/212-ag21en/file>.
22. Collection of Jewish Musical Folklore (1912–1947) [Электронный ресурс]: Memory of the World Register.– Режим доступа: <http://www.unesco.org>.
23. Database [Электронный ресурс]: (Пошук)/LoTishkach. – Режим доступа:<http://www.lo-tishkach.org/database/>.
24. Jewish Cemeteries, Synagogues, and mass grave sites in Ukraine [Электронный ресурс]: (Доповідь).–Режим доступа: http://www.heritageabroad.gov/Portals/0/documents/reports/survey_ukraine_2005.pdf.
25. Katz. S. T. The shtetl : new evaluations [Text] / edited by S.T. Katz. – New York : New York University Press, 2007. – 328 p.
26. Liubitseva O. Tourism as a factor in the sustainable development of small towns [Text] / O. Liubitseva, M. Mykhaliuk, T. Mykhailenko, I. Kochetkova // Studia Periegetica. – Poznan: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej.– 2017. – (2)18. – С.51–64.
27. Petrovsky – Shtern Y. The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe [Текст] / Y. Petrovsky–Shtern.–Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2014. – 425 p.
28. Veidlinger J. In the Shadow of the Shtetl: Small–Town Jewish Life in Soviet Ukraine [Text] / J. Veidlinger. – Bloomington: Indiana University Press, 2013. – 424p.

REFERENCES

1. «Administrative and territorial division of a country» [«Administrativno-terytorial'nyy ustriy oblastey»], Available at: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmistcg.html>. [Accessed 22 February 2018].
2. Andriychuk, M. (1999), Yevreys'ke mistechko Volyni: istorychna pam'yat' ta suchasnist' [Jewish town of Volyn: historical memory and modernity]. Proceedings of the *Shtetl as a phenomenon in Jewish history (Kyiv, Ukraine, August 30–September 3, 1998)*, Kyiv: Shtetl as a phenomenon in Jewish history, pp. 16–23.
3. Beydyk, A. (2010), *Rekreatsiyni resursy Ukrainy: Navch.posibn–2–e vyd.* [Recreational resources of Ukraine, 2nd ed.], Kiev: Al'tpres, 404 p.
4. Berenshteyn, L. (1996), *Yevrei i politicheskie repressii v SSSR (20 – 30-e gody XX stoletiya)* [Jews and political repressions in the USSR (20th and 30th years of the 20th century)], Kiev: Naukova dumka, 340p.
5. Brandon, R., Lauer, V. (2015), *Shoa v Ukraini. Istoryia, svidchennya, uvichnennya* [Shoa in Ukraine. History, testimony, perpetuation]. – K.: DUKh i LITERA, 520 p.
6. Brokgauz, F., Yefron, I. (1906– 1913), Yevreyskaya entsiklopediya. Svod znanij o evreystve i ego kulture v proshlom i nastoyashchem v 16 t. [Jewish Encyclopedia. A summary of knowledge about Jewry and its culture in the past and present in 16 vol.], St.Petersburg: Izdanie Obshestva dlya Nauchnykh Yevreyskikh Znanij i izdatelstva Brokgauz – Yefron.
7. Voznyak, T. (2010), *Shtetly Halychyny: Intelektual'nyy putivnyk [Shtetles of Galicia: An intellectual guide book]*, Kyiv: «Kul'turolohichnyy chasopys «YI», 444 p.
8. Volovyk, V. (2013), *Etnokul'turni landshafty: rehional'ni struktury i pryrodokorystuvannya*, [Ethnocultural landscapes: regional structures and natural resources], Monohraph, Vinnytsya : TOV «Vinnyts'ka mis'ka drukarnya», 464 p.
9. «Census of 1939. The national structure of the population of districts, cities and large villages of the Union republics of the USSR» [Vsesoyuznaya perepis naseleniya 1939 g. Natsionalnyy sostav naseleniya rayonov, gorodov i krupnykh sel soyuznykh respublik SSSR], Available at: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/ussr_nac_39_ra.php?reg=117. [Accessed 22 February 2018].
10. «Change in the number of the Jewish population of Ukraine» [Dinamika chislennosti evreyskogo naseleniya Ukrainy], Available at: <http://www.vaadua.org/analitika/dinamika-chislennosti-evreyskogo-naseleniya-ukrainy>. [Accessed 22 February 2018].
11. Electronic Jewish Encyclopedia [Elektronnaya evreyskaya entsiklopediya], Available at: <http://eleven.ort.org/>. [Accessed 22 February 2018].
12. Mykhalyuk, M. (2017), *Etnokul'turnyy potentsial yak faktor staloho rozvytku v malykh mistakh Ukrainy* [Ethnocultural potential as a factor of sustainable development in small towns of Ukraine] Proceedings of the Rehiion– 2017: stratehiya optymal'noho rozvytku: mizhnarodna naukovo – praktychna konferentsiya (Ukraine, Kharkiv, September 19–20, 2017), Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, pp.112-114.
13. Mykhalyuk, M. (2017), *Komponentna struktura etnokul'turnoho potentsialu rehionu* [Component structure of ethnocultural potential of the region] Proceedings of the Molodi vcheni heohrafichnyi nauksi: XIII mizhnarodna naukova mizhdystyplinarna konferentsiya studentiv, aspirantiv i molodykh vchenykh (Ukraine, Kyiv, November 15–16, 2017), Kyiv: Prynt Servis, 87-89 pp.
14. «National structure of the cities according to the 2001 census» [«Natsional'nyy sklad mist za perepysom 2001 r.»], Available at: <http://datatowel.in.ua/pop-composition/ethnic-cities>. [Accessed 22 February 2018].
15. Rafal's'kyi, O. (2000), *Natsional'ni menshyny Ukrainy u 20 mu st. Istoriohrafichnyy narys* [National minorities of Ukraine in the 20th Century, Historical essay], Kyiv: Polyus, 447p.
16. «Regional Association of Jewish Organizations of Small Cities of Ukraine» [«Regionalnaya Assotsiatsiya evreyskikh organizatsiy malykh gorodov Ukrainy»], Available at: <http://ujew.com.ua/objects/cherkasskaya-oblast/korsun-shev-chenkovskij/regional-naya-associaciya-evreyskikh-organizacij-malyh-gorodov-ukrainy7>. [Accessed 22 February 2018].
17. «The situation of relations between ethnic groups in the Kiev region [«Stan mizhnatsional'nykh vidnosyn u Kyyivs'kiy oblasti»], Available at: http://koda.gov.ua/oblderzhadministr_atsija/struktura/strukturni-pidrozdiloda/upravlinnya-kulturi-nacionalnoste/viddII-u-spra-vakh-religiy-i-nacionaln/stan-mizhnacionalnikh-vidnosin-u-kiiv/. [Accessed 2 February 2018].
18. Lukin, V., Khaymovich, B. (1997), *Sto evreyskikh mestechek Ukrainy. Istoricheskiy putevoditel, vyp. I* [One hundred Jewish small towns of Ukraine. Historical guide book, vol. I], St.Petersburg: Ezro, 256 p.
19. Troynitskiy, N. (1904), *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii, 1897g. v 89t.* [The first general census of the population of the Russian Empire, 1897g. in 89 vol.], St.Petersburg: Tsentralnyy statisticheskiy komitet Ministerstva vnutrennikh del, vol. 8, 16, 48.

20. Dymshits, V., Lvov, A., Sokolova, A. (2008), *Shtetl. XXI vek. Polevye issledovaniya [Shtetl. 21th Century. Field research]*, St. Petersburg: YEUSPB, 292 p.
21. «Agenda 21 for culture», Available at: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/memory-of-the-world/register/full-list-of-registered-heritage/registered-heritage-page-2/collection-of-jewish-musical-folklore-1912-1947/>. [Accessed 22 February 2018].
22. «Collection of Jewish Musical Folklore (1912-1947)», Available at: <http://www.unesco.org/>[Accessed 22 February 2018].
23. LoTishkach Database, Available at: <http://www.lo-tishkach.org/database/>. [Accessed 22 February 2018].
24. «Jewish Cemeteries, Synagogues, and mass grave sites in Ukraine», Available at: http://www.heritageabroad.gov/Portals/0/documents/reports/survey_ukraine_2005.pdf. [Accessed 22 February 2018].
25. Katz, S.T. (2007), *The shtetl: new evaluations*, New York: New York University Press, 328 p.
26. Liubitseva, O., Mykhaliuk, M., Mykhailenko, T., Kochetkova, I. (2017), «*Tourism as a factor in the sustainable development of small towns*», *Studia Periegetica*, No.2, pp. 51–64.
27. Petrovsky–Shtern, Y. (2014), *The Golden Age Shtetl: A New History of Jewish Life in East Europe*, Princeton and Oxford: Princeton University Press, 425 p.
28. Veidlinger, J. (2013), *In the Shadow of the Shtetl: Small-Town Jewish Life in Soviet Ukraine*, Bloomington: Indiana University Press, 424 p.

Надійшла 03. 03. 2018

М. М. Михалюк, аспірант

Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка,
кафедра страноведення і туризму,
проспект Академіка Глушкова, 2, Київ, 02000, Україна
marina_mikhaliuk@ukr.net

ФОРМИРОВАНИЕ ЕВРЕЙСКИХ ОБЩИН В МАЛЫХ ГОРОДКАХ СТОЛИЧНОГО ОБЩЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКОГО РАЙОНА УКРАИНЫ: ИСТОРИКО–ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТ

Резюме

В статье выделены этапы появления еврейских общин в малых городках Столичного общественно–географического района Украины. Определены временные и пространственные факторы формирования еврейских общин в пределах исследуемого района. Рассмотрены формирование и современное состояние еврейских общин в городках района. Еврейские общины представлены как компоненты этнокультурного потенциала. Значительное внимание уделено латентному наследию еврейского этноса, исследование которого важно в плане культурологических, этнологических исследований, и практического применения результатов научных исследований в просвещении, краеведении и туристической деятельности.

Ключевые слова: этнокультурный потенциал, латентная культурное наследие, штетл, малые города, еврейские общины

M. M. Mykhaliuk

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Department of Country Studies and Tourism,
Hlushkova Ave, 2, Kyiv, 02000, Ukraine
marina_mikhaliuk@ukr.net

THE EMERGENCE OF JEWISH COMMUNITIES IN SMALL TOWNS OF THE CAPITAL SOCIO–GEOGRAPHICAL REGION OF UKRAINE: HISTORICAL AND GEOGRAPHICAL ASPECT**Abstract**

Problem Statement and Purpose. Traditional culture of a certain ethnic group, serves as a tourist resource for the development of various types and forms of tourism. These resources can be divided into existing, which can be demonstrated, and the latent ones that were innate to the ethnic groups living in this territory, but today are represented only by references. In Ukraine there are a large number of urban settlements which have a significant ethnocultural potential of the Jewish ethnos. The implementation of mentioned potential may help to raise funds for the development of these settlements. The purpose of the article is to analyze the formation of Jewish communities in the small towns of the Capital socio–geographical region of Ukraine as a component of the ethnocultural potential of the region.

Data & Methods. The methodological basis of the research consists of the papers of scientists who study Jewish communities in the towns in Ukraine. In the paper general scientific methods– generalization, analysis, synthesis, analogy, classification, systematization, abstraction; as well as specific scientific methods–cartographic, comparative–geographical and chronological are used. The information base of the study consisted of archive materials and databases.

Results. The article highlights the stages of the appearance of Jewish communities in the researched towns. The temporal and spatial factors of the formation of Jewish communities within the researched area are determined. The formation and the current condition of Jewish communities in the abovementioned towns are considered. Jewish communities are presented as components of the ethnocultural potential. Considerable attention is paid to the latent heritage of the Jewish ethnos. The research of mentioned heritage is important in terms of cultural and ethnological studies, and the practical application of the results of scientific research in education, local studies and tourism activities.

Keywords: ethnocultural potential, latent cultural heritage, shtetl, small towns, Jewish communities